

TROJICA HUMANISTA O RODNOME MJESTU
SVETOG JERONIMA: FLAVIO BIONDO, MARKO MARULIĆ
I JOSÉ DE ESPINOZA DE SIGÜENZA

Vinko Grubišić

UDK: 82.091
235.3 Hieronymus, sanctus
Izvorni znanstveni rad

Vinko Grubišić
University of Waterloo
K a n a d a
vggrubis@watarts.uwaterloo.ca

Tri humanista, Flavio Biondo, Marko Marulić i José de Espinosa de Sigüenza, živjeli su u različitim sredinama i u različita vremena (Biondo je rođen 1392, a de Sigüenza je umro 1606), a sva trojica su pripadala humanizmu i svu je trojicu dičilo domoljublje, ljubav prema vlastitom podneblju i — koliko god to danas nekima, koji misle da je nacionalizam pojava 19. stoljeća, zvučalo anakrono — prema svojem narodu. Upravo su se iz te prevelike domoljubnosti javljali neki nekritički stavovi prema sv. Jeronimu, o čemu namjeravam u ovom radu reći riječ-dvije.

Flavio Biondo, odnosno *Flavius Blondus*¹ radio je na djelu *Italia illustrata*, koje nas ovdje posebno zanima, šest godina, a djelo je nastalo na poticaj kralja

¹ Biondo, koji je svojem imenu dodao latinsko ime istog značenja *Flavius*, sin je Antonija Biondija, odnosno *de Blondis*, rođen u Forliju, u pokrajini Romagni, 1392. Po zanimanju bijaše bilježnik, a pravu je karijeru otpočeo tek u četrdesetim godinama života. Ona je vezana uz papu Eugena IV, kojemu je Biondo bio tajnik. Nakon smrti tog pape Biondo pada u nemilost pa je dvije godine proveo u izgnanstvu u rodnome mjestu, a onda je ponovno rehabilitiran, od smrti pape Nikole V (1455) pa do konca života, 1463.

Biondo se smatra jednim od začetnika moderne talijanske historiografije, arheologije i geografske topografije. Značajna su mu djela *Obnovljeni Rim (Roma instaurata, 1446)*, *O trijumfalnom Rimu (De Roma triumphante, ponekad pod naslovom Roma triumphans, 1460)*. Petnaestak godina, tj. negdje od 1437. pa sve do smrti, radio je na monumentalnom, veoma široko zasnovanom, ali mnogo skromnije ostvarenom djelu *Desetljeća povijesti od pada Rimskog Imperija (Historiarum ab inclinatione Romani imperii decades)*. Svojim se djelima češće vraćao i u njih unosio nove spoznaje i pojedine ispravke. Završio je tek

Alfonsa Aragonskog. No kralj je *Illustriranu Italiju* zamišljao više kao kakav geomatski popis s usputnim dodatkom imena značajnijih suvremenika, a uz to eventualno poneke povijesno-mitološke napomene povezane uz svako obrađeno mjesto. U svakom slučaju kralj je to zamišljao više kao popis negoli kao opis.

Verzija koju je Biondo dovršio 1453. nije se sastojala od osamnaest, nego od četrnaest regija, tako da Biondo nije nikada obradio Kalabriju, Lukaniju te otoke Siciliju i Sardiniju, kako je to bila prvotna njegova namjera. Zanimljivo je i to da *Italia illustrata* 1453. nije bila posvećena Alfonsu Aragonskom, nego papi Nikoli V. s kojim je, čini se, Biondo do godine objavljivanja tog djela već bio izgadio nesporazume. Budući da je bio svjestan nedostataka svojega djela, Biondo objavljuje *Additiones correctionesque Italiae illustratae* i posvećuje ih papi Piju II. No ti su ispravci veoma neznatni i uglavnom se odnose samo na Etrursku regiju.

Biondo nastoji sagledati svaku regiju kao zemljopisnu cjelinu, s povijesnim znamenitostima te s topografijom i toponomastikom. Italija mu je »slična hrastovu listu« (»*querno folio adsimilis*«). Valja sumnjati u Biondove riječi kad tvrdi kako će propotovati temeljito cijelu Italiju te se zadržati na prošlim i suvremenim

prvu knjigu *Povijesti Mlečana (Populi Veneti historiarum liber I)*. Čovjek goleme erudicije i radinosti, otac brojne obitelji, najpoznatiji je ipak po djelu *Illustrirana Italija (Italia illustrata)*.

Brojna su djela napisana o Flaviju Biondu, a dobar će izbor bibliografije čitatelj naći u djelima navedenim uz djelo *Italia illustrata*, koje je priredila Catherine J. Castner, str. 343-354, u djelu Ottavio Clavuot, str. 363-377, te u djelu R. Capelletto, str. 710-712. Biondo je pokopan u crkvi Sancta Maria Aracoeli, a god. 1515. Giano Vitale napisao mu je sljedeći epitaf:

POVODOM SMRTI FLAVIJA BLONDA

Dok, Biondo, iz tama izvlačiš Rim što sahranjen bješe
 Ti si po geniju svojem novi Romul i Rem.
 Grad sagradiše oni, najslavniji taj grad od sviju
 A ti ga, umniče, istog uzdiže naukom svojim.
 Barbarski dušmani onaj porušiše grad, al' oni
 Nikada ne mogu ništa tvojemu Rimu učinit.
 S pravom taj trijumfalni Rim grobni ti darova humak,
 Tako da živiš ti njemu, a grad taj tebi da živi.

IN OBITUM FLAVII BLONDI

*Eruis e tenebris Romam dum, Blonde, sepultam,
 es novus ingenio Romulus atque Remus.
 Illi urbem struxere rudem; celeberrima surgit
 haec eadem studiis, ingeniose, tuis.
 Barbarus illam hostis ruituram evertit; at isti
 nulla umquam poterunt tempora obesse tuae.
 Iure triumphalis tibi facta est Roma sepulcrum,
 illi ut tu vivas, vivat ut illa tibi.*

Latin Writings of Italian Humanists. Selection by Florence Alden Gragg. New Rochelle, New York: Caratzas Brothers Publishers, 1981, str. 324.

značajnim osobama, posebno književnicima te ujedno spomenuti i događaje koji su vezani uz pojedina mjesta. Tu je Biondo sasvim izbirljiv pa iz Istre — koja nas ovdje posebno zanima — spominje sv. Jeronima te Petra Paula Vergerija St. Najprije naglašava, gotovo inzistira, da je Istra»pripadala Italiji prije Cezara Augusta«, a zatim se u određivanju širine i duljine Istre i njezine obale drži djela *Naturalis Historia* Gaja Plinija Starijeg. Tumačeći naziv »Istria«, Biondo naglašava da on potječe od stanovnika koji su živjeli uz rijeku Dunav, kojoj je bio naziv (H)ister. No dalje naglašava da nema ni jedne pritoke Dunava koja bi utjecala u Jadransko more (»Nullus enim ex Danuvio amnis in mare Hadriaticum effunditur«).

Opisujući istarske gradove i rijeke (počevši od Kopra pa do »ušća granične rijeke Raše«, Biondo se uglavnom zadržava na nekim gradovima, rijekama i dvorcima, upućujući čitatelja ponekad, kao recimo u opisu Pule, na svoje djelo *Historiae*. Od povijesnih osoba ističe »prvaka svojega stoljeća« Petra Pavla Vergerija te sv. Jeronima, kojemu pripada više od polovice »opisa Istre«, kojoj u svemu posvećuje cigle tri stranice.

Polazeći od tvrdnje da je Istra krajnja talijanska zemlja te da je u Sdregni (Zrenju) rođen sv. Jeronim, Biondo naglašava da veliki crkveni otac ne može biti Dalmatinac, nego Italac. Kao »dokaz« Biondo navodi toliko puta spominjane riječi sv. Jeronima iz djela *De viris illustribus*, gdje se spominje Stridon »na nekadašnjoj granici Dalmacije i Panonije«.

Nastojeći kratkim prikazom Istre postići dvostruku svrhu, naime pokazati da je sv. Jeronim rođen u Istri te da je Istra talijanska pokrajina, Biondo poseže za situacijom kakva je bila u vrijeme Cezara Augusta. Dakako, on ne govori o tomu da se Rimsko Carstvo uvelike širilo na neitalske narode, od Britanije do Indije te da nijedno drugo carstvo koje je pretendiralo da bude nasljednik Rimskoga nije imalo dugotrajnije stabilne granice.

Valja pretpostaviti da je Biondo svoje mišljenje temeljio na djelu Petra Pavla Vergerija St. *Sermones decem pro Sancto Hieronymo*,² gdje čitamo o »malenom selu nastanjenom malobrojnim stanovnicima« odakle je sinula »svjetlost koja je nadugo i naširoko obasjala kršćanstvo«. No za razliku od Vergerijeve tvrdnje kako osim narodne predaje za to nema nikakvih drugih potvrda te kako su mišljenje puka prihvatili i učeniji ljudi, Biondo ne ostavlja nikakva mjesta sumnji. Dakako, i Vergerije se veoma ponosi time što bi mogao biti mještanimom velikog doktora kršćanstva, ali veoma vješto izbjegava svaku isključivost i tvrdnje za koje zna da nemaju potvrde u povijesti, a posebno ne u arheologiji. On naime naglašava kako nije toliko važno jesmo li se rodili u istoj domovini s tim velikanom, koliko je važno hoćemo li nakon smrti biti u istoj nebeskoj domovini s tim crkvenim učiteljem.

² John M. McManamon, S. J., *Pierpaolo Vergerio the Elder and Saint Jerome. An Edition and Translation of Sermones pro Sancto Hieronymo*. Temple, Arizona: Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies, 1999.

Uočavajući ipak da njegovoj tvrdnji nedostaje sve ono što bi je činilo uvjerljivom, Biondo piše: »Kod Zrenja (Sdrigna) ili Stridona se zaista može vidjeti grob spomenutog Euzebija, roditelja svetog Jeronima, i glas se stoljećima prenosio o tom znamenitom grobu s olovnom pločom s natpisom« (Biondo, 224). Da je ta ploča zaista bila dostupna Biondu ili bilo kojemu njegovu suvremeniku, vjerojatno bi o njoj postojala brojna literatura, a ne bi nedostajali ni prijepisi natpisa. Premda mirne duše možemo iz povijesnih razloga potpuno zanemariti Biondovo »dokazivanje italstva« sv. Jeronima pripadnošću Istri, a Istre opet pripadnošću Italiji (jer Istra tvrdoglavo ostaje tamo gdje i jest, s pučanstvom koje daleko prije Biondova vremena nije italskog podrijetla), ovaj je tekst izuzetno zanimljiv, a za očuvanje glagoljice u Hrvatskoj imao je neprocjenjivu vrijednost, što će se pokazati iz sljedećeg nešto duljeg navoda:

»Vidimo da su se mnogi u tom o čemu iznesosmo mišljenje povodili za uvjerenjem da je sveti Jeronim bio Dalmatinac jer je njima pronašao i ustrojio pismena različita od latinskih i grčkih, koja su kasnije bila nazivana slavenskima, a Slaveni su nekada bili germanski narod, a danas se zovu Boemljani.

Kao što se to iz mojega djela *Historiae* razabire, područje Dalmacije graničilo je s Istranima uskoro nakon što je sveti Jeronim umro, a kasnije, kao i sada, uvijek se Dalmacija nazivala Slavonijom.

Ne samo da je Jeronim ustrojio spomenuta pismena te stvorio slavensku pismenost, nego je preveo božansku službu, kojom se služe katolički kršćani, s grčkog na taj njihov novi jezik, što je slavni vrhovni svećenik Eugen IV. potvrdio preko mojih ruku.

U vrijeme kad se kod Firence sjedinila Grčka crkva sa Zapadnom, Armenci, Jakobiti, Nestorijanci i Etiopljani su primili dokaze Katoličke crkve od istog pape Eugena. Onima pak koji ustrajno smatraju da je sveti Jeronim u svojoj domovini naučavao svoje suplemenike Istrane u tomu jeziku koji bi bio sasvim stran uporabi u Italiji, te da bi, čini se, po tomu bio stranac, odgovaram da su Calabria i Cantazara još više dio Italije negoli što je to Istra, a da je u tim predjelima, koji se bez pogovora općenito smatraju talijanskima, prije kao i danas, vladao i bio u uporabi grčki jezik.«³

³ »Videmus vero multis in eam de qua diximus opinionem ductos fuisse, ut crederent beatum Hieronymum Dalmatam fuisse, quia litteras illis adinvenerit composueritque a Latinis Graecisque diversas, quae sint postea appellatae Sclavonicae. Sclavonibus Germaniae olim populis, quos nunc appellant Boemos, a quibus sicut in Historiis ostendimus, regio Dalmatiae Histriis contermina, paulopost functum vita ipsum beatum Hieronymum fuit occupata, et semper postea sicut nunc quoque fit, Sclavonia est dicta. Et quidem non solum eas praedictis composuit, deditque Sclavonicas litteras, sed officium quoque divinum, quo catholici utuntur Christiani ex Graeco in id novum idioma traduxit, quod gloriosus pontifex Eugenius quartus, per nostras manus illis confirmavit. Quo tempore apud Florentiam et Graecorum unio cum ecclesia occidentali est facta, et Armenii Iacobitae Nestorini ac Aethiopec acceperunt ab eodem Eugenio catholicae ecclesiae

Osim što smatra da je Jeronim pronalazač slavenskih pismena, on je, tvrdi Biondo, i prevoditelj »božanske službe« (*officium divinum*) na »slavenski jezik«. To što je smatrao da su Česi oni Slaveni za koje je Jeronim priredio prijevod, najvjerojatnije potječe od tradicije da su Moravci prvi imali »slavenski prijevod«, ali ove Biondove riječi bez sumnje zaslužuju temeljitiju analizu.

Ima podosta nejasnoća u Biondovim riječima, iako je glede pronalaska glagoljice sasvim jasan: »*adinvenit composueritque*« (»pronašao i ustrojio«), ali ostaje nejasno koju je ulogu imao papinski tajnik Biondo u »pripremi dokumenata« pri sjedinjenju spomenutih crkava te posebno u potvrdi slavenske liturgije od strane Eugena IV. Svakako bi valjalo temeljitije istražiti što je Biondo stvarno znao o Dalmaciji i Hrvatskoj općenito, ali da nije uspijevaio izmicati protuslovljima, pokazuje i njegova tvrdnja iz djela *Historiarum ab inclinatione Romanorum decades*: »*Histria et Dalmatia nunc Sclavonia dicta*«.⁴

Da je upravo sv. Jeronim za Bionda bio iznimno značajan, pokazuje i to što ga često spominje u svojim djelima, a više od polovice teksta o Istri posvećeno je upravo dokazivanju da Jeronim nije bio Dalmatinac, nego Italac iz Istre. Tim »dokazom« Biondo i završava svoje djelo *Italia illustrata*.

Svakako mnoga pitanja glede Biondova prikaza Istre ostaju neproučena, a najzanimljivije bi bilo pitanje koji su to »mnogi« što su se »povodili za uvjerenjem da je blaženi Jeronim bio Dalmatinac«? Što je Biondo zaista znao o slavenskim pismenima koja je »stvorio Slavenima« sv. Jeronim, a koja su »različita od latinskih i grčkih«, pri čemu se očito misli na glagoljicu, jer da je pomišljao na ćirilica pismena, ne bi sigurno tim Slavenima smatrao Čehe, a najvjerojatnije bi zamijetio i sličnost ćirilice i grčkih pismena.

Teško je rasuđivati koliko je Biondo znao o prostorno tako mu bliskim Hrvatima, ali se sasvim jasno razabire da je pretendirao da o »Slavenima« znade mnogo i čini se da je upravo takav postupak mogao iritirati Marulića.

Čitajući Biondove riječi o Srbiji, Bugarskoj, Albaniji i Bosni⁵ — o čemu će još biti govora poslije — čini nam se kao da je taj talijanski povjesničar namjerno Hrvatsku zaobilazio. No bilo kako mu drago, Biondo je i nehotice učinio veoma mnogo u očuvanju tradicije o sv. Jeronimu kao tvorcu glagoljskih pismena, s jedne strane svojim djelom *Italia illustrata*, a s druge svojim utjecajem kod pape Eugena IV.

documenta. Illis vero, qui pertinaces contenderent beatum Hieronymum, si in patria sua idiomate ab Italico penitus alieno usus fuit, et suos contribules Histros ut docuit atque voluit, videri voluisse alienigenam, respondemus maiorem melioremque quam sit Histria partem esse Italiae Calabriam atque Bruttios, quibus in regionibus sine controversia Italicis et semper antea viguit, et nunc quoque viget Graecanicae linguae usus«

Nav. prema B l o n d o Flavio's *Italia Illustrata*. Vol. I: Northern Italy, With Translation and Commentary, Prep. by Catherine J. Castner, Binghampton: Global Academic Publishing, 2005, str. 224. i 226.

⁴ Nav. prema Mate Z o r i ć, »Talijanski pisci XVI. stoljeća o Hrvatskoj: Niccolò Machiavelli«, u: *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*. Split: Književni krug, 1992, str. 42.

⁵ Usp. B. N o g a r a, *Scritti inediti e rari* di Biondo Flavio. Roma: Tipografia poliglota vaticana, Studi e testi 48, 1927.

*

U obrani dalmatinstva sv. Jeronima Marulić kao da je odustao pomalo od kršćanskog univerzalizma pa se dosta žestoko okomio najprije na Jakova od Bergama te onda na Flavija Bionda. U tom kratkom polemičkom tekstu *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt*⁶ on može oprostiti pobožnom monahu Jakovu od Bergama krivo prosuđivanje o Jeronimovu rodnome mjestu, ali za to krivi njegovu učitelja Flavija Bionda. »Kojе li stoga drskosti ovog posljednjeg autora (tj. Bionda) koji se drznuo da si umišlja kako će njemu ljudi vjerovati više nego Jeronimu, koji govori o sebi.«⁷ Marulić navodi geografе Pomponija Melu, Strabona, Plinija i Ptolomeja, pa na temelju njihovih svjedočanstava naglašava kako se između Istre i Dalmacije nalazila Liburnija, prema tomu da se Zrenj (*Sdrigna*) nije mogao nalaziti na granici Dalmacije i Panonije. Po Marulićevu se mišljenju Sidrona, jedan od onih gradova koje Ptolomej nabroja, može smatrati rodnim mjestom sv. Jeronima. U Marulićevo se vrijeme taj gradić nazivao Strigoum (*»ut nunc appellant Strigoum«*), a nalazio se u okolici Skradina (*Scardona*).

Marulić se nije previše zamario onom riječcom *quondam*, koja je u tumačenju riječi sv. Jeronima iz djela *O glasovitim ljudima* mnogima toliko muke zadavala, a svejedno još uvijek ostaje neprotumačenom, baš kao da je njome sv. Jeronim htio zametnuti trag svojega rodnog mjesta. Bez sumnje je Marulića mogla iritirati ona sigurnost kojom Biondo iznosi kao činjenice ono što je bilo tako daleko od bilo kakve mogućnosti dokazivanja pa je i sam – što inače za nj nije bilo tipično – posegnuo za jakim riječima u pobijanju Biondovih tvrdnja, rekavši da Biondo to »sanjari« (*»ut Blondus somniavit«*). Biondo iznosi da se »zaista kod Zrenja vidi grob Euzebija, spomenutog roditelja Jeronimova... te priče koje su se prenosile s naraštaja na naraštaj o olovnoj pločici s natpisom«, a Marulić iznosi nešto što je sasvim vjerodostojno, naime, kako je često čuo da je usred ruševina Strigouma bila kapelica (*sacellum*) posvećena sv. Jeronimu.

U pravu su oni koji smatraju da su zapravo diskusije oko rodnog mjesta sv. Jeronima otpočele Marulićevim dosta argumentiranim nastupom protiv Bionda.

⁶ Naslov Marulićeva polemičkog spisa navodi se pod trima različitim naslovima: *Animadversio in eos qui beatum Hieronymum Italum esse contendunt*, zatim isto, samo bez riječi *Animadversio*, te napokon, nakon što je Darko Novaković pronašao autograf i objavio ga u *Colloquia Maruliana* III (1994, str. 54-56), onako kako piše u autografu: *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt* (što je dakle pravi njegov naslov). U Novakovićevu izdanju nalazi se i pjesma *De laudibus diui Hieronymi carmen* (str. 57-58). Svi su navodi ovdje prema Novakovićevu izdanju.

⁷ »*Quenam igitur ista nouitii auctoris / audacia, ut putaret sibi magis quam Hieronymo de se loquenti homines credituros?*« (Novaković, nav. dj. str. 54).

Dakako, veoma je značajno što se s Biondom nije slagao ni Erazmo Rotterdamski. u svojem životopisu sv. Jeronima, a ne mora nimalo biti isključeno da je Maruliću Erazmovo mišljenje bilo poznato.

Mate Suić, koji u izvrsnu i preglednu radu »Hijeronim Stridonjanin – građanin Tarsatike«⁸ naglašava kako »dosadašnji pokušaji nisu doveli do potpunoga uspjeha...«, ali da on to želi postići svojim radom. Bez sumnje je Suić pitanje donekle osvijetlio, ali ga sigurno ni on nije riješio, jer ne donosi nikakve nove povijesne argumente niti arheološke potvrde. O »nekome drugom izvoru« koji je Toma Arhidakon mogao imati pred sobom, ne znamo ništa, pa je prema tomu teško prihvatiti Suićevu tvrdnju kako se Toma »zacijelo oslonio na nekakav izvor koji je našao u arhivu splitske ckve«,⁹ jer sve što je Toma ostavio o rodnome mjestu sv. Jeronima moglo se veoma lako temeljiti također na Jeronimovim riječima iz djela *O znamenitim ljudima*. No nije se teško složiti sa Suićevom tvrdnjom da su s jedne strane ugled Flavija Bionda, a s druge Marka Marulića okupljali oko sebe pristaše jedne ili druge teze.

U jednom od najznačajnijih djela na engleskom jeziku o sv. Jeronimu, J.N.D. Kelly donosi na koncu svoje knjige¹⁰ kartu *Jerome's World* prema kojoj bi Stridon (istina, s upitnikom) bio negdje oko današnjih Okučana, što je također na nekadašnjoj granici Dalmacije i Panonije. To što se nerijetko naglašavalo da je Jeronim rođen blizu Akvileje, jer da u njegovu životu Akvileja ima veliko značenje, čista je spekulacija, jer Akvileja nije bila kulturno središte Jeronimova vremena samo za bližu nego i za dalju okolicu. Ipak, mogli bismo pomišljati kako je mnogo zanimljivije ono što je Marulić u svojem rodoljubnom žaru prešutio o Biondu negoli ono što je spomenuo, a to su Biondove riječi da je Istra naseljena iz talijanske perspektive alofonim, slavenskim, tj. hrvatskim stanovništvom te da je sv. Jeronim svojim sunarodnjacima, Slavenima, odnosno »Česima«, izumio pismo i preveo na taj jezik službu Božju.

Marulić je s tim riječima bio sigurno upoznat jer je u rukama morao imati neko izdanje djela *Italia illustrata*, a o razlozima neuzimanja Biondovih riječi u obzir u polemici možemo tek nagađati, znajući da takva tvrdnja nema nikakve osnove, jer je Jeronimovo poznavanje ilirskog jezika moglo biti veoma rudimentarno, a latinski mu je bio ne samo »radni« nego u pravom smislu materinski jezik. No Biondo je, čini se, u tim pitanjima (kao što se i sam hvali) papi Eugenu IV. bio glavni autoritet pa vjerojatno i stoga Marulić nije htio dirati u nešto što je zadiralo u oblast najviših crkvenih autoriteta; s druge strane, pak, takva Biondova tvrdnja, ma koliko bila bez stvarnih temelja, nije nimalo išla na štetu Marulićeve domovine.

⁸ *Rad JAZU*, razred za društvene znanosti, knj. XXIV (Zagreb 1986), 213-274 (sa sažetkom na engleskom).

⁹ *Ibid.*, str. 232-233.

¹⁰ *Jerome: His Life, Writings and Controversies*, Worcester and London: Gerald Duckworth & Co., 1975, str. 2-8.

Uostalom, u nekim veoma važnim stvarima postoje zanimljive podudarnosti između Marulića i Bionda. Čitajući Biondove spise objavljene nekoliko stoljeća nakon njegove smrti, pod naslovom *Scritti inediti*,¹¹ posebno riječi upućene Alfonsu Aragonskom o potrebi opiranja Turcima i oslobađanja kršćanskog svijeta od turskih zlodjela, vidimo koliko su se pad Konstantinopola i širenje turske vlasti na Balkan dojmili Bionda; on naglašava »prevedrom« kralju Alfonsu kako ne će reći ništa što već kralj nije mogao saznati iz studija lijepih umjetnosti i povijesti. Žali što je potamnijela slava kršćanskih zemalja, Talijana, Grka, Francuza, Nijemaca. Biondo apelira na potrebu kršćanske solidarnosti i zajedništva, govori o teškoj situaciji u kojoj se nalazi Zadar i cijela Dalmacija, spominje nesretnoga srpskog despota Đurđa Brankovića, Ivana Kastriotića, crnogorske velikaše Crnojeviće, a za bosanskoga kralja kaže da je »u onoj planinskoj oblasti veoma moćan« (*»in ea montana regione potentissimus«*), ali da se bez pomoći kršćanskog Zapada Turcima ne će moći oduprijeti ni Bosna ni pogranična dalmatinska područja. Naglašava kako je i sama Italija izravno ugrožena prodorom Turaka na istočnu jadransku obalu. Marulićeva tvrdnja o opasnosti plamena koji se razbuktao u susjedovoj kući kao da se osjeća iz čitava ovog spisa, koji zaslužuje daleko temeljitije proučavanje negoli je to u ovoj usputnoj napomeni moguće. No kako je spis sve do prošlog stoljeća ostao nepoznat, u rukopisu, valja pretpostaviti da bi Marulić o idejama tog, u stanovitom smislu svojega preteče pisao vjerojatno možda s nešto manje žestine.

*

U godini Marulićeve smrti José de Espinoza de Sigüenza imao je deset godina,¹² a nije nimalo sigurno da je poslije, kao redovnik, bio upoznat s kojim

¹¹ B. N o g a r a, *Scritti inediti e rari di Biondo Flavio, (Ad Alphonsum Aragonensem serenissimum regem, De expeditione in Turchos, Blondus Flavius Forliuensis)*, str. 31-58.

Budući da je Carigrad pao 1453, valja pretpostaviti da su ti spisi nastali vjerojatno zadnjih godina Biondova života. Biondo je zapravo među prvim talijanskim humanistima koji su ukazivali na pogibelj turskog širenja na europskom tlu te koji je pozivao na otpor ujedinjene kršćanske Europe osmanlijskoj sili.

¹² Monah, pjesnik i iznad svega povjesničar, José de Espinoza de Sigüenza uzeo je ime po rodnom gradu Sigüenzi u kojemu se zaređio kao jeronimovac. Red sv. Jeronima u 16. je stoljeću u Španjolskoj bio veoma moćan i brojan, a u jeronimovskim su samostanima neki kraljevi proveli posljednje godine svojega života. U kasnijoj dobi tog jeronimovca posebno je na glasu bio samostan San Lorenzo de El Escorial, za koji je kamen temeljac položio kralj Filip II, a knjižnicu je u njemu uredio, ukrasio djelima umjetnika i određeno vrijeme vodio upravo José de Sigüenza, koji je, zahvaljujući kraljevskim donacijama, od te knjižnice učinio pravu filozofsku, teološku, književnu, povijesnu i znanstvenu riznicu. De Sigüenza je i prije toga slovio kao vrstan propovjednik i povjesničar. Bio je također u dva navrata upravitelj glasovite institucije Colegio de El Escorial. Koliko je bio cijenjen, najbolje pokazuju riječi kralja Filipa II, koji je spomenutu knjižnicu u samostanu San Lorenzo smatrao svjetskim čudom; ali: »Oni koji dođu vidjeti to čudo svijeta ako

Marulićevim djelom. Na početku prve knjige *Života sv. Jeronima (La vida...)* španjolski redovnik naglašava kako za svece, koji nisu držali ni do čega ovozemaljskoga pa tako ni do svojih predaka, pripadnost nekomu ili nečemu ovozemaljskom ne znači ništa. A ipak sama činjenica što je i sam crkveni učitelj sv. Jeronim u nekoliko navrata govorio o svojem zavičaju, uglavnom o tom kako su ga Goti razorili i uništili, pokazuje kako mu je zavičaj bio pri srcu. De Sigüenza u tom pogledu, uz spomenuti citat iz djela *De viris illustribus*, navodi Jeronimove riječi iz Komentara o proroku Habakuku te o proroku Sefaniji. Evo što kaže de Sigüenza o različitim mišljenjima glede Jeronimova rodnog mjesta:

»Talijani s pravom kažu da je Istra jedna od talijanskih regija koja je u početku bila nastanjena nekim vojnicima koje je Ahtej, kralj otoka Kolha, poslao u potragu za Argonautima. (...).

S ništa manjim žarom iznose svoje dokaze Slaveni, među kojima je veoma rašireno mišljenje kako su od sv. Jeronima primili pismo i slova, koja su i danas u uporabi, a koja se veoma razlikuju od latinskih, grčkih i hebrejskih slova, a njih pripisuju kao pronalazak sv. Jeronimu; jezik se zove slavenski na kojemu je (sv. Jeronim) priredio službu Božju, koja je i danas u uporabi, a ona je ista kojom se i mi svi služimo, potvrdio ju je papa Eugen IV. na Koncilu u Firenci. I sam Biondo kaže da je on bio od velike važnosti pri tomu te da je ta stvar prošla kroz njegove ruke.«¹³

nisu u njoj došli k redovniku Joséu de Sigüenza, onda nisu vidjeli u njoj ono glavno.« (»Los que vienen á ver esta maravilla del mundo, non ven principal que hay en ella, si non ven á Fr. José de Sigüenza«, *La vida*, str. XVIII). Svoje je povijesne sposobnosti posebno usmjerio u proučavanje španjolskih jeronimovaca. Opširna *Historia de la orden de San Jerónimo* (Madrid: Bailly /Bailliére é hijos, Editores, 1907) sadrži podatke o gotovo svim španjolskim jeronimovcima do njegova vremena. Za nas je svakako najvažnije djelo tog redovnika *La vida de S. Gerónimo Doctor de la Santa Iglesia*, koje je objavljeno prvi put 1605; drugo je izdanje izišlo pod nešto izmijenjenim naslovom, *Vida de San Gerónimo, Dotor Máximo de la Iglesia* (Madrid: Imprenta de la Esperanza), a pripremila su ga njegova subraća jeronimovci 1853. godine (»Los monjes de la órden de tan gran padre...«). Ovdje se služim tim drugim izdanjem.

Prijevod Evanđelja pod naslovom *Povijest Kralja nad Kraljevima i Gospodara nad Gospodarima* (*Historia del Rey de los Reyes y Señor de los Señores*) ostao je do danas u rukopisu. De Sigüenza je bio veoma vješt stihotvorac, a pjesme su mu uglavnom prepjevi psalama te pohvalnice i prigodnice. Postoji dosta bogata literatura o de Sigüenzi, a ovdje se uglavnom služim djelom Lorenza R u b i a G o n z a l e s a *Valores literarios del Padre Sigüenza* (Universidad de Valladolid, Departamento de Lengua y litteratura Españolas, Collection Castilla, 1976). Djelo sadrži dobar bibliografski pregled na str. 215-223.

¹³ »Dicen los italianos, y es así, que Istria es una de las regiones de Italia, la cual habitaron primero unos soldados que el rey de la ínsula de Colchos llamado Aeta, envió en seguimiento de los argonautos. (...). No son menos menores fuerzas las conjeturas de los esclavones, pues es cosa entre ellos muy asenada que las letras y caracteres que hoy en dia usan muy diferentes de los latinos, griegos y hebreos, los resibieron de San Gerónimo tenida por invencion suya, y se llama lengua esclavónica, y en ella les ordenó el oficio divino de

Iako de Sigüenza spominje mnoge koji su sv. Jeronima smatrali Italcem, dodajući kako i onih »sa slavenske strane« nije bilo ništa manje, nažalost ne donosi ništa određenije o suprotstavljanju pojedinaca koji su bili pobornici dvaju mišljenja. Kako je sv. Jeronim bio iznimno popularan u Španjolskoj, de Sigüenza, više u šali negoli ozbiljno, ne zaboravlja naglasiti kako bi sv. Jeronima možda bilo najbolje smatrati Španjolcem.

Je li španjolski jeronimovac zaista poznao nekoga od onih koji su se suprotstavljali Biondu i, ako jest, nije li to mogao biti upravo Marulić? Sigurno je da bi ovo pitanje bilo vrijedno detaljnijeg istraživanja. U prvoj knjizi svojega kapitalnog djela o sv. Jeronimu *La vida...* našu će pozornost posebno privući poglavlje o djetinjstvu i dječastvu glasovitog sveca (»edad de infancia y puericia«) te riječi o Jeronimovoj domovini, roditeljima i imenu sv. Jeronima (*De la patria, padres y nombre de San Gerónimo*), gdje se sasvim jasno pokazuje ne samo da de Sigüenza prihvaća Biondovo mišljenje nego da više-manje sve temelji na riječima tog talijanskog povjesničara. Valjalo bi nam se zadržati i na petoj raspravi četvrte knjige pod nešto duljim i veoma sugestivnim naslovom »Sveti Jeronim je preveo Sv. pismo na slavenski jezik. Priprema na tom jeziku službu Božju...«.¹⁴

Kako bi pokazao Jeronimovu veličinu, španjolski je povjesničar trebao ukazati na neodgodivu potrebu stvaranja pismena i prevođenja Sv. pisma svom narodu »koji je bio toliko barbarski i bez uglađenosti da nisu znali ni čitati ni pisati na svojem vlastitom jeziku« (»Tan barbara y tan sin policia estaba aquella gente, que no sabia leer ni escribir su proprio lenguaje«), (*La vida...* str. 280).

Ništa dakle nije moglo biti normalnije nego da takav velikan – komu prema de Sigüenzi nije bilo ravna ni u njegovo vrijeme ni u prethodnim vremenima – stvori rijetka i jedinstvena slova za svoje sunarodnjake.

*

Flavio Biondo i José de Sigüenza trebali su pokazati kako je sv. Jeronim svojim genijem mogao stvoriti slova i prirediti službu Božju na slavenskom jeziku, odnosno na jeziku koji nije sličan jednomu od onih triju jezika za koje sam Jeronim tvrdi da ih poznaje (*homo trilinguis*). Međutim, ono što je za njih bilo »*ad majorem gloriam Hieronymi*«, to je za hrvatske glagoljaše bilo pitanje preživljavanja

que ahora usan, que es el mismo que el que todos tenemos, lo cual les confirmó Eugenio IV en el concilio Florentino. Y el mismo Biondo dice que él fue el instrumento de ello, y pasó por sus manos el negocio.« (*La vida...* str. 15-16).

¹⁴ Nema nikakva razloga ne zamjenjivati »Slaveni« i »slavenski jezik« nazivima »Hrvati« i »hrvatski jezik«. Da je i sam Biondo pod »*Sclavonia*« mislio na Hrvatsku, pokazuje karta koja je priložena nekim verzijama njegova djela *Italia illustrata*, a koju npr. Catherine J. Castner donosi na naslovnoj stranici usporedna teksta *Italia illustrata* (latinski i engleski). De Sigüenzi je »Dalmacia« sinonim nazivu »Eslavonia«, što dakako nije rijedak slučaj među stranim povjesničarima koji su pisali o Hrvatskoj ili Dalmaciji.

glagoljaške liturgije i glagoljaštva općenito, koje je u sv. Jeronimu imalo golemo uporište. Možda glagoljašima nitko nije toliko pomogao, nesvjestan, dakako, onog što je (u)činio, koliko Flavio Biondo, a za njim José de Sigüenza. Samo jedanaest godina nakon što je de Sigüenza objavio *La vida...* u djelu Edwarda Brerewooda *Enquiries Touching the Diversity of Languages*¹⁵ u VIII. poglavlju *Of the larganese of the Slavonish, Turkish and Arabique Languages* napominje, bez ikakva okolišanja, da je »dalmatinska ili ilirska slova« iznašao Jeronim (»Dalmatian or Illirian character, etc. was of Hieromes devising«). Tako su neki izvan Hrvatske, uglavnom nehotice, u pogledu promicanja tzv. *jeronimovske teze* o glagoljici učinili upravo ono što hrvatskim glagoljašima sigurno nikada ne bi uspjelo.

Vinko Grubišić

THREE HUMANISTS ON THE BIRTHPLACE
OF SAINT JEROME: FLAVIUS BLONDUS, MARKO MARULIĆ
AND JOSÉ DE ESPINOZA DE SIGÜENZA

One of the most important Italian historians and archaeologists during the early Renaissance, Flavius Blondus, started working on *Italia illustrata* in 1447 and completed the manuscript in 1453; two early editions (Rome 1474 and Verona 1481) prove its popularity in the fifteenth century.

The eleventh and final province described in Blondus' work is Istria, on which Blondus wrote only four pages—much less than on any other of the ten provinces. Blondus' »historical topography« is full of mythological and historical reminiscences and of various explanations of personal and place names.

Writing on Istria, Blondus quotes Saint Jerome's own comment on his birthplace, stating that Sdrigna in Istria is identical to S. Jerome's Stridon. Blondus based his words mainly on the *Ten Sermons on Saint Jerome* written by Petrus Paulus Vergerius the Elder, whom Blondus mentioned several times in the *Italia illustrata* and considered one the most eloquent men of his time (»*inter primos et huius saeculi eloquentissimus*«). Nevertheless, what was merely folk tradition for Vergerius became for Blondus »historical facts.«

When Blondus died, Marko Marulić was nine years old. We do not know what edition of the *Italia illustrata* Marulić might have used in writing his polemical short work entitled *In eos qui beatum Hieronymum Italum fuisse contendunt* (*Against those Who Consider Saint Jerome to Have Been an Italian*). In that work, Marulić opposed Blondus' opinion that Sdrigna in Istria could be identified with

¹⁵ London: Printed for John Bill, 1614.

Stridon, pointing out that a small location in the vicinity of Skradin, named Strigoum, is the name of the one-time city of Stridon.

The Spanish Jeronimite José de Espinoza de Sigüenza, in his work *Vida de San Gerónimo Doctor de la Santa Iglesia* (1595), commented in detail on Blondus' words on Sdrigna. According to de Sigüenza, it is a matter of no relevance whether the former Stridon is Istrian or Dalmatian.

Much more interestingly, however, de Sigüenza pays special attention to Saint Jerome's »invention of the Slavic alphabet,« devoting an entire chapter to Saint Jerome's »translation of the Holy Bible in the Slavic language.«